

Тарас Дідух

Особливості співпраці між греко-католицьким і римо-католицьким духовенством у Дрогобицькій області в 1953–1958 рр.

Висвітлено особливості співпраці між духовенством і віруючими католицьких конфесій на території Дрогобицької області в період лібералізації. Розглянуто та проаналізовано ставлення радянської влади до цієї співпраці.

Ключові слова: Греко-католицька церква, Римо-католицька церква, Дрогобицька область, духовенство, лібералізація

Важливе місце в сучасній історичній науці займають дослідження, присвячені вивченню підпільної діяльності Греко-католицької церкви (ГКЦ) на території УРСР за керівництва країною М. Хрущова. Головна увага при цьому зосереджена на діяльності греко-католицького духовенства та його пастви, їхньому протистоянні з радянськими органами влади та проблемі взаємин з Російською православною церквою (РПЦ). При цьому особливості співпраці між священниками та вірянами ГКЦ і Римо-католицької церкви (РКЦ) у період лібералізації залишаються ще недостатньо з'ясованими. У цьому контексті значне наукове зацікавлення викликає проблема відносин між греко-католицьким і римо-католицьким клиром на теренах Дрогобицької області в 1953–1958 рр.

Становище ГКЦ у СРСР у добу лібералізації досліджували І. Андрухів¹, Е. Бистрицька², В. Войналович³, В. Пащенко⁴ та ряд інших дослідників. У своїх працях науковці акцентували увагу на підпільній діяльності греко-католицького духовенства і віруючих, політичній складовій їхніх взаємовідносин з радянськими органами влади, але лише частково висвітлювали співпрацю ієреїв і мирян різних католицьких конфесій.

Грунтовніше проблему взаємин між греко-католиками та римо-католиками в роки лібералізації вивчали К. Будз⁵, А. Моренчук⁶, В. Сергійчук⁷, Я. Стоцький⁸. Проте в доробку цих вчених все ж недостатньо розкрито специфіку співпраці греко-католицького і римо-католицького духовенства у 1953–1958 рр.

Пропонована стаття є продовженням дослідження цього аспекту міжконфесійних відносин, яке автор започаткував публікацією “Становище Греко-католицької церкви на території Дрогобицької області в період лібералізації у 1953–1958 рр.”⁹.

Основою для написання розвідки стали матеріали Державного архіву Львівської області, які дозволили авторові докладно охарактеризувати взаємозв'язки священнослужителів та вірян ГКЦ і РКЦ Дрогобиччини у 1953–1958 рр.

Метою наукового дослідження є комплексне висвітлення та аналіз співпраці між греко-католицьким і римо-католицьким клиром на території Дрогобицької області у період лібералізації. Досягнення цієї мети передбачає реалізацію таких завдань: з'ясувати особливості співпраці духовенства й вірян двох католицьких конфесій на Дрогобиччині; проаналізувати заходи, до яких вдавалися радянські органи влади з метою обмеження цієї співпраці.

Після офіційної ліквідації ГКЦ на Львівському соборі 1946 р. незгодна з цим рішенням значна частина ієреїв та мирян змушена була перейти в підпілля. Важливо відзначити, що репресивна політика держави щодо католицьких конфесій у СРСР сприяла зближенню та тісній співпраці між ГКЦ і РКЦ. Греко-католицькі душпастирі, які не завжди мали змогу проводити підпільні відправи, рекомендували своїм вірянам відвідувати діючі костели, де були присутні священники ГКЦ, котрі в закутках храмів таємно сповідали та причащали греко-католиків. РКЦ також надавала матеріальну допомогу греко-католицькому духовенству інтенціями.

У цей час регулярними для католиків візантійського обряду стали прослуховування Літургій та новин, які передавало радіо “Ватикан”¹⁰. Така духовна підтримка греко-католиків представниками РКЦ продовжувалася до кінця періоду перебування ГКЦ у підпіллі.

Зауважимо, що в умовах антирелігійної державної політики співпраця між духовенством обох конфесій сприяла збереженню релігійних переконань серед віруючих. Оскільки відвідування православних храмів для греко-католиків було майже неприпустимим, а підпільних священників не вистачало, щоб надавати духовну опіку всім потребуючим, віряни активно ходили до костелів. Для них у дні релігійних свят ксьондзи проводили богослужіння за греко-католицькою духовною традицією. Загалом надання переваги костелам після 1946 р. було спробою відмежуватися від православ'я. У підпільний період загроза асиміляції з боку РКЦ вважалася набагато меншою, ніж з боку РПЦ. Водночас спостерігалось стійке відчуття належності греко-католиків саме до підпільної Церкви, і відвідування костелів ніколи не було самодостатнім, а практикувалось лише як додаток до підпільних богослужінь, трансльованих на радіо “Ватикан”. Під час римо-католицьких відправ вірні ГКЦ хрестилися і ставали на коліна за греко-католицьким звичаєм¹¹.

Переслідування органами радянської влади заторкнули також і РКЦ. Зокрема частина римо-католицьких громад не мала власних молитовних будівель, тому

віруючі змушені були відвідувати офіційно зареєстровані костели. Але частина римо-католиків відвідувала офіційно возз'єднані церкви, у яких священники дотримувалися греко-католицької духовної традиції. Так, віруючі з с. Волоща Меденицького району, в якому проживало майже 100 римо-католиків, у зв'язку з відсутністю в їх окрузі діючого костелу зверталися до возз'єданого з РПЦ греко-католицького священника, щоб той проводив для них обряд поховання. Однак жодних інших обрядів для віруючих РКЦ священник не проводив. Схожа ситуація спостерігалася і в м. Борислав, де віруючі римо-католики відвідували переобладнаний під православну церкву міський костел. Настоятель храму священник Турянський, отримавши дозвіл від єпископа М. Мельника, проводив релігійні обряди для віруючих римо-католиків, а також відправляв для них богослужіння латиною¹². У значній мірі це сприяло збереженню в місті підпільно діючої римо-католицької громади, в якій у 1953 р. нараховувалося майже 1500 осіб віруючих¹³.

Незважаючи на цілий комплекс заходів з боку радянської влади та ієрархії РПЦ, спрямованих на інтеграцію возз'єданого греко-католицького духовенства у православ'я, за даними на 1953 р. уповноваженого Ради у справах РПЦ на території Дрогобицької області І. Шаповалова, деякі офіційно возз'єднані священнослужителі й надалі дотримувалися греко-католицької духовної традиції. Зокрема, у церквах сіл Комарники Боринського, Ходовичі Стрийського та Тулиголови Судово-Вишнянського районів оо. О. Тустанович, І. Заєць, за повної підтримки церковних рад, відправляли Служби Божі за старими греко-католицькими молитовниками та згадували не православних ієрархів, а папу римського. Також категорично відмовлялися від введення православних обрядів у своїх парафіях священники П. Хаба, Р. Каленюк, І. Фок, І. Сенечко, К. Подляшецький¹⁴.

Незадоволений такою ситуацією уповноважений наполягав, щоб єпископ Дрогобицько-Самбірської єпархії М. Мельник вжив рішучих заходів стосовно тих ієреїв, які не бажали переходити на православ'я. На ці вимоги єпископ відповів: "В нашій області ще не так погано. Поступово ми ліквідуємо унію" (рос.). У відповідь уповноважений звинуватив владику, що той дуже повільно запроваджує православ'я у своїй єпархії¹⁵. Важливо, що ставлення цього архиєрея до підпорядкованого йому було поміркованим, він волів не загострювати з ними стосунки, через примушування своїх парафій до переведення на православ'я.

Під тиском уповноваженого Ради у справах РПЦ єпископ М. Мельник у другій половині 1953 р. доручив благочинним вивчити питання ліквідації греко-католицьких обрядів на підлеглий їм території запровадження православних канонів в храмах¹⁶.

Проведена благочинними перевірка виявила, що зміцненню позицій православної віри на Дрогобиччині активно протидіяли також і римо-католицьке духовенство, ставлення якого до православних церковнослужителів залишалося ворожим через їхню участь у ліквідації ГКЦ. Так, у м. Мостиська та с. Мишлятичі Крукеницького району ксьондзи проводили індивідуальні бесіди зі змішаними польсько-українськими сім'ями, щоб ті не ходили до православних церков та не виконували православних обрядів. На підставі подібної агітації між римо-католицьким та православним клиром посилилася ворожнеча. Прикладом є хоча б конфлікт у щойно згаданому с. Мишлятичі між православним ієреєм Хом'яком і ксьондзом М. Видницьким. Показово, що у Мостиському районі римо-католицький душпастир А. Скробач поширив свій вплив на п'ять сіл, пояснюючи це тим, що православні священники не мають тепер такого авторитету, як мали раніше греко-католицькі. Після смерті в листопаді 1953 р. православного пароха Волянського у м. Мостиська єпископ Михайло на дану парафію призначав аж трьох отців, але всі вони відмовлялися її приймати, пояснюючи це тим, що їм не буде життя від ксьондзів¹⁷.

Закономірно, що співпраця між ГКЦ і РКЦ уповільнювала процес поширення комуністичної ідеології серед громадян. У зв'язку з цим, радянські органи влади перешкождали відновленню діяльності костелів, щоб запобігти активізації вірян як римо-католицької, так і греко-католицької конфесій. Зокрема, у березні 1955 р. до уповноваженого Ради у справах релігійних культур А. Буріка звернувся голова римо-католицької громади м. Жидачів Трембільський з проханням дозволити віруючим запросити ксьондза в свою громаду на період святкування Пасхи. А. Бурік пояснив, що віруючі можуть запросити для проведення богослужінь у свою громаду будь-якого зареєстрованого на території Дрогобицької області ксьондза¹⁸.

Звернення віруючих стали причиною перевірки діяльності римо-католицької громади м. Жидачів з боку уповноваженого. Під час перевірки А. Бурік з'ясував, що упродовж двох років керівництво громади не запрошувало ксьондза для проведення богослужінь в храмі, тому віруючі змушені були самостійно проводити літургії. Внаслідок цього суттєво зменшилася кількість людей, які відвідували костел. Так, із 300 осіб офіційно зареєстрованих віруючих храм відвідувало у середньому 60 осіб, а у великі свята (Різдво, Пасха) – 100–120 осіб, не враховуючи дітей, яких батьки приводили з собою. Коли керівництво костелу отримувало можливість запросити ксьондза, відвідуваність храму складала майже 600 осіб, в тому числі і греко-католиків, які відмовилися від возз'єднання з РПЦ¹⁹.

Крім цього, А. Буріку стало відомо, що римо-католики об'єдналися з греко-католиками у боротьбі проти возз'єданого священника Слижа, який в

1945–1946 рр. брав активну участь у процесі возз'єднання ГКЦ з РПЦ. Більше того, він проводив активну місіонерську роботу серед віруючих римо-католиків, які залишилися в Жидачеві, з метою їх возз'єднання з Православною церквою. Однак йому так і не вдалося досягнути бажаних результатів. Своїми діями він лише налаштував проти себе як греко-католиків, так і римо-католиків. Об'єднавши зусилля, віруючі розпочали боротьбу проти священника з метою змусити його покинути місто.

За словами А. Буріка, “блок римо-католиків з відсталою групою греко-католиків міг привести до небажаних явищ”. Він вважав, що “релігійна громада, де немає ксьондза на протязі 2-х років і більше, така релігійна громада може переродитися в якусь секту, а щоб не допустити до цього, необхідно таку релігійну громаду розпустити і цим самим дати можливість групі віруючих, які вагаються, відвідувати руську православну церкву, а більш реакційно налаштована група католиків може відвідувати діючий костел іншої релігійної громади, де є ксьондз. Таким чином буде припинена нова течія сектантства” (рос.)²⁰.

На нашу думку, припущення А. Буріка, що тривала відсутність в костелі священника може призвести до перетворення римо-католицької громади м. Жидачів у секту, було лише приводом, щоб даний костел закрити, а громаду зняти з реєстрації. Справжня ж причина наміру закрити костел полягала в бажанні уповноваженого скоротити конфесійну мережу РКЦ на території Дрогобицької області й, таким чином, перешкодити співпраці між греко-католиками і римо-католиками.

Відмова в офіційній реєстрації ксьондзів та костелів призводила до того, що римо-католики починали відвідувати возз'єднані церкви. Так, у громадах м. Миколаїв і смт. Розділ Миколаївського району віруючі з польсько-українських сімей здебільшого ходили до місцевих храмів, в яких правили возз'єднані ієреї. Тільки незначна частина вірян, щоб задовольнити свої духовні потреби їздила у міста Львів та Стрий. Римо-католики виконували усі релігійні обряди в церквах, також вони запрошували священників до власних помешкань, в яких ті сповідали і причащали хворих членів сім'ї. Поодинокими були випадки, коли обряд поховання вірні здійснювали без участі возз'єданого духовенства²¹.

Цікаво, що взаємозв'язки між греко-католиками і римо-католиками майже не приховувалися. Віруючі греко-католики відкрито відвідували костели та запрошували ксьондзів для проведення релігійних обрядів. Зокрема на Різдво 25 грудня 1957 р. у жидачівському костелі на богослужінні було понад 100 греко-католиків. Подібні факти мали місце в містах Стрий і Доброміль²². Таке зближення між клиром та паствою ГКЦ і РКЦ зміцнювало їхні позиції у протистоянні з РПЦ та радянськими органами влади.

У цьому ж році до уповноваженого надійшло три звернення від віруючих РКЦ. Одне – з м. Дрогобич про повернення костелу, який був переобладнаний під музей. У цьому проханні римо-католикам було відмовлено - на тій підставі, що їм уже надали приміщення костелу, яке вони не хочуть приймати (храм розташовувався у селі біля Дрогобича). Ще два прохання зареєструвати ксьондзів у їхніх громадах надійшло від вірян з міст Добромилів і Жидачів. У першому випадку реєстрація священнослужителя (І. Шателі) таки відбулася, але кількість його виїздів до громади обмежили. У другому ж клопотання (стосувалося священника К. Лендзьона) було відхилене, а римо-католикам порекомендували відвідувати костел у м. Стрий²³.

На таке рішення – заборонити кс. К. Лендзьону періодично проводити богослужіння в римо-католицькій громаді м. Жидачів – вплинув той факт, що в місті налічувалося понад 120 греко-католиків, які відкрито приходили на відправи до костелу та здійснювали релігійні обряди у ксьондза. Узявши до уваги зростання активності цих віруючих, А. Бурік стверджував, що “цілком недоцільне подальше відвідування костелу з боку ксьондзів, так як проведення служб в костелі з участю ксьондза активізує уніатів” (рос.)²⁴.

Наголосимо, що саме активна співпраця між римо-католицькою і греко-католицькою конфесіями була однією з причин примусового переселення громадян польської національності, у т. ч. та духовенства, до Польщі. Після такого переселення становище у РКЦ на Дрогобиччині суттєво змінилося. Станом на 1 січня 1958 р. на цих теренах, як і в попередні роки, діяло 16 офіційно зареєстрованих римо-католицьких громад. Однак кількість віруючих у них значно скоротилася: якщо на 1 січня 1957 р. тут зафіксовано 23 000 осіб, що вже через рік – тільки 10 480 осіб. Загалом упродовж 1957 р. з Дрогобицької області виїхало 12–15 тис. громадян, а залишилося 12–13 тис. представників римо-католицької конфесії²⁵.

Новий уповноважений Ради у справах релігійних культів Ф. Муковоз в своїй доповідній записці секретареві Дрогобицького обкому КПУ В. Дружиніну від 30 жовтня 1958 р. проаналізував стан РКЦ на території Дрогобицької області. За даними уповноваженого, в області нараховувалося 16 офіційно зареєстрованих громад. Після виїзду поляків, серед яких було 12 ксьондзів (Я. Бобер, І. Вайда, А. Горбачик, С. Дзядик, З. Дзядзяк, М. Зайка, О. Калужевський, А. Скробач, Ф. Смолень, Д. Чешик, А. Чубик, Ю. Цеслик), у Польщу на Дрогобиччині діяли тільки шість костелів, духовну обслугу в яких здійснювали п'ять римо-католицьких священників. Це були храми в м. Добромилів і с. Нове Місто Добромилівського району (кс. І. Шателі), с. Міженець Нижанковицького району (кс. С. Цешановський), м. Мостиська (кс. Є. Салетник), м. Самбір (кс. М. Карась) і м. Стрий (кс. К. Лендзьон). Натомість припинили своє функціонування

костели в селах Тщенець, Баличі, Липники Мостиського району, Стрільковичі, Чуква, Бісковичі Самбірського району і Мишлятичі та Пнікут Круkenицького району, а місцеві громади розпалися²⁶.

Використавши скорочення чисельності римо-католицького духовенства і віруючих, уповноважений приступив до скорочення релігійної мережі РКЦ на Дрогобиччині. Зокрема рішенням Самбірського райвиконкому костели у селах Чуква та Бісковичі були передані на баланс шкіл для подальшого їх переобладнання під фізкультурні зали, а костел в селі Тщенець Мостиського району був тимчасово переданий заготівельній базі під склад. Більше того, Ф. Муковоз планував ще до кінця поточного року поставити питання перед Радою у справах релігійних культів про зняття з реєстрації усіх недіючих релігійних громад, а їх костели необхідно було переобладнати під господарські приміщення і заклади культури²⁷.

Аналізуючи релігійне життя там, де залишалися діючі храми, які обслуговували римо-католиці ієреї, уповноважений був змушений визнати, що процес переселення віруючих та священників РКЦ з області в Польщу призвів до зростання активності місцевих римо-католиків. Хоча, за словами уповноваженого, прямих виступів проти радянської влади ксьондзи не допускали, але все ж виявляли свої антирадянські настрої – через “пряму підтримку підпільної уніатської опозиції” (рос.). Найбільше незадоволення у Ф. Муковоза викликала позиція ксьондзів М. Карася і К. Лендзьона, які, згідно з його відомостями, надавали фінансову допомогу греко-католицьким священникам і заохочували греко-католиків відвідувати їхні костели. Саме через активізацію вірних греко-католицького обряду, які відкрито приходили до костелу в м. Жидачів, кс. К. Лендзьону було заборонено його обслуговувати. Подібна ситуація склалася і в м. Доброміль, костел в якому, не приховуючи своїх намірів, відвідувало багато вірян ГКЦ²⁸.

Підсумовуючи свій звіт керівництву щодо співробітництва між РКЦ і ГКЦ, Ф.Муковоз констатував, що “підпільне уніатство знайшло повний контакт і підтримку католицької церкви на ґрунті протесту проти Московської патріархії і за підпорядкування Риму” (рос.)²⁹.

Як бачимо, репресії щодо католицьких конфесій з боку державної влади на території УРСР сприяли зближенню та тісній співпраці ГКЦ і РКЦ. Активні контакти між духовенством цих Церков допомагала зберегти їхній вплив на вірян, що, своєю чергою, сповільнювало процес поширення комуністичної ідеології серед громадян. Задля обмеження цієї співпраці радянські органи влади перешкоджали відновленню діяльності римо-католицьких громад і костелів на Дрогобиччині. Ще одним заходом, який мав на меті послабити позиції РКЦ, стало примусове переселення

священиків і віруючих польської національності з теренів області до Польщі. Унаслідок такої політики держави, конфесійна мережа РКЦ на Дрогобиччині суттєво скоротилася. Однак, незважаючи на усі зусилля влади, співпраця між греко-католицькою і римо-католицькою конфесіями продовжувалася і надалі.

- 1 Андрухів І. О. Релігійне життя на Прикарпатті: 1944–1990 рр. Історико-правовий аналіз / І. О. Андрухів. – Івано-Франківськ: Обласна друкарня, 2004. – 344 с.
- 2 Бистрицька Е. В. Східна політика Ватикану в контексті відносин Святого Престолу з Росією та СРСР (1878–1964 рр.): Монографія / Е. В. Бистрицька. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. – 416 с.
- 3 Войналович В. А. Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940–1960-х років: політологічний дискурс / В. А. Войналович. – К.: “Світгляд”, 2005. – 741 с.
- 4 Пашенко В. О. Греко-католики в Україні: від 40-х років ХХ століття до наших днів / В. О. Пашенко. – Полтава: Полтава, 2002. – 616 с.
- 5 Будз К. Обрядова ідентичність підпільних греко-католиків (1946–1989 рр.) / К. Будз // *Магістеріум. Історичні студії*. – К.: Вид-во Національного університету “Києво-Могилянська академія”, 2010. – Вип. 41. – С. 33–38.
- 6 Моренчук А. А. Церковно-релігійне життя в Україні в 1953–1964 роках (на матеріалах західних областей): монографія / А. А. Моренчук. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. – 196 с.
- 7 Сергійчук В. І. Нескорена церква. Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу / В. І. Сергійчук. – К.: Дніпро, 2001. – 493 с.
- 8 Стоцький Я. В. Держава і релігії в західних областях України: конфесійні трансформації в контексті державної політики 1944–1964 років: [монографія] / Я. В. Стоцький. – К.: ФАДА, ЛТД, 2008. – 510 с.
- 9 Дідух Т. Г. Становище Греко-католицької церкви на території Дрогобичької області в період лібералізації у 1953–1958 рр. / Т. Дідух // *Наукові записки. Серія “Історичне релігієзнавство”*. – Острог: Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2013. – Вип. 8. – С. 61–74.
- 10 Стоцький Я. В. Українська Греко-Католицька Церква і релігійне становище Тернопільщини (1946–1989) / Я. В. Стоцький. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. – С. 132.
- 11 Будз К. Обрядова ідентичність підпільних греко-католиків... – С. 35.
- 12 Державний архів Львівської області (далі – ДАЛЮ). – Ф. П. 5001. – Оп. 22. – Спр. 61. – Арк. 61.
- 13 Там само. – Оп. 17. – Спр. 56. – Арк. 110.
- 14 Там само. – Спр. 56. – Арк. 80–81, 94.
- 15 Там само. – Арк. 81–82.
- 16 Там само. – Арк. 93.
- 17 Там само. – Арк. 95–96.

- 18 Там само. – Арк. 93. – Оп. 25. – Спр. 59. – Арк. 38–39.
 19 Там само. – Арк. 38–40.
 20 Там само. – Арк. 41.
 21 Там само. – Оп. 29. – Спр. 42. – Арк. 226–227.
 22 Там само. – Оп. 33. – Спр. 54. – Арк. 20–21.
 23 Там само. – Арк. 35.
 24 Там само. – Арк. 43–44.
 25 Там само. – Арк. 26–27, 30.
 26 Там само. – Арк. 119, 122.
 27 Там само. – Арк. 123.
 28 Там само. – Арк. 123–124.
 29 Там само. – Арк. 124.

Summary

Taras Didukh

Peculiarities of cooperation between the Greek Catholic and Roman Catholic clergy in the Drohobych region in 1953-1958

The peculiarities of cooperation between the clergy and the faithful Catholic denominations in the Drohobych area during the period of liberalization are highlighted. The attitude of the Soviet authorities to the collaboration is considered and analyzed.

Keywords: Greek Catholic Church, Roman Catholic Church, Drohobych region, clergy, liberalization

Михайло Косів

Петро. З грецької – це скеля

*«...І Я кажу тобі, що ти Петро,
скеля,
і на скелі цій Я побудую Церкву Свою,
і сили адові її не переможуть»*

(Матвія, 16; 18)

Через особисті спогади про підпільну діяльність греко-католицьких вірних та боротьбу за легалізацію УГКЦ автор роздумує про минуле і майбутнє українського народу.

Ключові слова: переслідування, репресії, грео-католики, православні, церква, конференція, заява, Патріарх Константинопольський, Папа Івана Павла II

Виповнюється 1025 років з того часу, коли київський князь Володимир Великий провів хрещення Русі (988 р.) і християнство остаточно стало